

JYX

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Uotila, Merja; Hemminki, Tiina

Title: Seppä Hermanni Kaitlinin velkasuhteet 1800-luvun alun maaseudulla

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Suomen sukututkimusseura

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Uotila, M., & Hemminki, T. (2020). Seppä Hermanni Kaitlinin velkasuhteet 1800-luvun alun maaseudulla. *Genos*, 91(2), 66-78.

Seppä Hermanni Kaitlinin velkasuhteet 1800-luvun alun maaseudulla

Merja Uotila & Tiina Hemminki

Artikkelissa analysoidaan hämäläisen sepän, Hermanni Juhanpoika Kaitlinin (1788–1835) elämää ja toimintaa paikallisilla lainamarkkinoilla. Lainainstituutiota käsittelevä tutkimus osoittaa, mitä yksi ihminen saattoi saada aikaan paikallistasolla. Tuomiokirjojen analysointi osoittaa Kaitlinin olleen aktiivinen paikallistason luotottaja, pitäjänpankkiiri. Velan ja luoton käsitteiden analysointi konkreettisin esimerkein näyttää, miten monin tavoin lainaamisen käytänteitä hyödynnettiin ja mitä se saattoi tarkoittaa esimodernin ajan lopulla.

Johdanto

Ja oli viimein huhta ihan lakea, jyvät korjatut, joista suurin osa viipymättä saatettiin Viertolaan, mutta omiksi tarpeiksi jätettiin kuitenkin kaksikymmentä tynnöriä. Tuli nyt jyvien kautta maksetuksi noin puolet veljesten maksettavasta; ja lupasi Viertolainen kuitata heidän velkansa kaiken, jos heittäisivät huhdan hänelle kerran kauralla viljeltäväksi, antaisivat hänelle Jukolan metsästä hirret uuteen, uhkeaan riiheen, ja saattaisivat takaisin neljäkymmentä härjänvuotaa. Ja veljekset suostuivat kauppaan.¹

Aleksis Kiven kirjoittaman *Seitsemän veljeksien* kohtaus Viertolan voudin härkien tappamisesta päättyi lautamies Mäkelän veljeksille toimitamaan käräjähaasteeseen sekä vahingonkorvausvaatimukseen. Pienen uhoamisen jälkeen veljekset tekivät oman sovintoehdotuksen: he lupasivat kaataa Viertolan hyväksi kaskan. Vouti hyväksyi tarjouksen ja oikeudenkäynti voitiin välttää.²

Tosielämässä sovintoon ei kuitenkaan aina päästy, vaan kiistoja ratkottiin oikeudessa. Vahingonkorvausvaatimusten lisäksi tuomioistuinpöytäkirjoista on löydettävissä lukuisia muita talouteen ja vaihtoon liittyviä konflikteja, kuten palkkakiistoja sekä erimielisyyksiä

velan määrästä, maksuaikataulusta, muodoista ja ehdoista. Historiantutkijoille tuomiokirja-aineistot ovat arvokas lähde velkasuhteiden tutkimiseksi, sillä muuta velkasuhteiden taustoista ja syistä kertovaa ja selittävää lähdeaineistoa ei juuri ole. Tässä artikkelissa analysoimme kaakkoishämäläisessä Hollolan pitäjässä vaikuttaneen seppä Hermanni Kaitlinin velkasuhteita 1800-luvun alkupuoliskolla selvittääksemme, millaisia erilaisia velan muotoja aikakaudella oli olemassa ja miten maaseudun lainamarkkinat toimivat.

Suomessa etenkin Toini Aunolan väitöskirja porvariston ja talonpoikien välisestä majamieslaitoksesta ja kauppasuhteista, sekä Kari-Matti Piilahden väitöskirja esimodernin maalaisyhteisön sosiaalisista ja taloudellisista verkostoista ovat hyödyntäneet tuomiokirja-aineistoa.³ Tuomiokirjojen laajuus ei ole kannustanut tutkijoita työekonomisista syistä lähdeaineiston systemaattiseen käyttöön, mutta yhden ihmisen velkasuhteiden tasolla aineiston analysointi on toteutettavissa. Tutkimuskohteemme seppä Kaitlin erottautuu Hollolan tuomiokunnan varsinaisasioiden pöytäkirjoista (1810–1840) aktiivisuudellaan.⁴ Lisäksi – velkasuhteiden tutkimuksen näkökulmasta – päähenkilömme ammatti tekee hänestä kiinnostavan yksilön. Sepät olivat talonpojille tärkeä ammattiryhmä, minkä ansiosta heille saattoi kertyä ylijäävää

varallisuutta. Käsityöläisillä ei kuitenkaan ollut samanlaista selkeää investointikohdetta kuin esimerkiksi maanviljelystä harjoittavilla talonpojilla, jotka sijoittivat varallisuuttaan takaisin maatalouteensa. Näin ollen luotottaminen, eli kertyneen ylijäämän lainaaminen, oli käsityöläisille perusteltu sijoitusmuoto. Tutkimme seppä Hermannin Kaitlinin velkasuhteita pitäjänpankkiirikäsitteen kautta ja selvitimme, kenelle hän lainasi, mitä lainasi, ja kuinka paljon.⁵ Artikkelimme avaa monipuolisia näkökulmia 1800-luvun alun talouteen: toisaalta käsityöläisyyteen ja työhön, toisaalta paikallisiin lainamarkkinoihin ja lainaamisen käytänteisiin.

Lainaminen oli esimodernina aikana joka-päiväistä ihmisten välistä luotottamista, kaupankäyntiä, naapuriapua ja monenlaisia muita myöhemmin maksettavia tai korvattavia suorituksia. Velka liittyi sosiaalisiin suhteisiin: velallinen ja velkoja tunsivat yleensä toisensa. Lisäksi velka oli keino hankkia ja vahvistaa luottamuksellisia suhteita ja verkostoja.⁶ Esimodernina aikana ihmisillä saattoi olla samanaikaisesti sekä maksettavia että saatavia velkoja ja he olivat totuneet siihen, että tilit olivat tasaamatta.⁷ Velallisena olemiseen ei sinänsä liittynyt häpeän tunteita, sillä velka oli tavallinen tapa rahoittaa elämää ja elinkeinoja, usein jopa väline arjesta selviytymiseen yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Ongelmia syntyi, jos sopimuksista ei pidetty kiinni. Konkursseja tutkinut Riina Turunen toteaa velallisten tehneen kaikkensa, että heitä ei tuomittaisi epärehellisiksi ja petollisiksi.⁸ Näin ollen käräjillä velkoja ei kannattanut kieltää.

Esimoderneja lainamarkkinoita on tutkittu yleensä perukirjojen avulla, sillä niihin listattiin – muun omaisuuden ohella – saatavat ja maksettavat velat.⁹ Perukirjoissa on kuitenkin omat haasteensa; ne kuvaavat kuolinhetken tilannetta, eivätkä ne kerro miten ja miksi velkasuhde on syntynyt. Laista huolimatta niitä ei myöskään tehty kaikista kuolinpesistä. Hermannin Kaitlinin perukirja on jäänyt todennäköisesti laatimatta, ainakaan sitä ei ole talletettu arkistoihin. Hollolan kirkkoherra Johan Fredrik Boucht tiedotti vuoden 1836 Asikkalan talvikäräjillä, ettei kyseistä (ja 11 muuta) perukirjaa oltu vielä toimitettu hänelle.¹⁰ Emme siis saa käsitystä

Kaitlinin kuolinhetken velkasaldosta, mutta perukirjan puuttuminen ei estä tutkimusta. Päinvastoin, se johdattaa meidät tutkimaan Kaitlinin elinaikaisia velkoja ja niiden syitä.¹¹

Seppä Hermannin Kaitlin eli ja työskenteli Hollolan emäseurakunnassa. Hollola oli 1800-luvun alkupuolella suuri pitäjän, jossa oli peräti 52 kylää ja lähes 7000 asukasta.¹² Se sijaitsi kaukana kaupungeista, joten sinne muodostui oma aktiivinen käsityöläisammattilaisten joukko. Kaitlin ei suinkaan ollut pitäjän ainoa seppä, vaan maata viljelevän väestön kasvavia tarpeita palveli useita ammattitakojia.¹³ Alue oli vaurasta seutua, vaikka 1830-luvun katovuodet koettelivatkin paikallisia kotitalouksia.¹⁴ Muutenkin talonpoikaisväestön omavaraisuus oli 1800-luvun alun Suomessa pienemässä. Kaikkea kotitaloudessa tarvittavia tuotteita ei tehty enää itse, vaan niitä ostettiin, teetettiin ja lainattiin muilta.¹⁵ Maaseutuväestön kulutustottumusmuutosten vuoksi käsityöläisten ja heidän palvelustensa kysyntä kasvoi 1800-luvulla, joten he pystyivät kerryttämään varallisuuttaan ja toisinaan luotottamaan muita.¹⁶

Monimuotoinen velka, paljon puhuvat tuomiokirjat

Vuoden 1820 maaliskuisilla talvikäräjillä tavattiin 32-vuotias seppä Hermannin Kaitlinin pitäjässä kiinni eduistaan kolmessa eri oikeustapauksessa. Kaksi haastetta koski sepän antamaa käteisvelkaa, jotka oikeus tuomitsi Kaitlinille maksettaviksi. Sen sijaan kolmas tapaus oli monimutkaisempi. Siinä Kaitlin vaati rusthollari Kalle Pahlia maksamaan sepälle kolmen vuoden takomispalkat sekä suorittamatta jääneen hevoskaupan välirahan. Vastaja Pahl kiisti Kaitlinin näkemykset työpalkan puuttumisesta, sillä se oli hänen mielestä korvattu muun muassa rusthollin maiden käyttöoikeuksilla. Sen sijaan hevoskaupan välirahan Pahl lupasi suorittaa. Seppä oli eri mieltä ja juttu jatkui seuraavilla käräjillä.¹⁷ Syyskäräjillä Kaitlinin hankkimat todistajat vahvistivat sepän vaateet. Oikeus määräsi entiseksi rusthollariksi muuttuneen Pahlin maksamaan Kaitlinille vuosipalkasta todistajien esittämät 18 kappaalia ohraa sekä hevoskaupan puuttuvan välirahan, viisi kappaalia ruista. Lisäksi Kaitlinille myönnettiin oikeudenkäyntikorvauksina yhteensä kolme hopearuplaa.¹⁸

Kaikissa edellä esitetyissä tapauksissa kyse on suorittamattomasta velasta (engl. *debt*, ruots. *skuld*). Saman kattokäsitteen, velan, alle kuuluvat maksamattomat työpalkat, puuttuva osuus kauppahinnasta ja käteisluotto, mutta tarkemmin katsottuna niiden lähtökohdat ovat erilaisia – ne ovat syntyneet omistusoikeuksien luovutuksiin liittyvien toimien seurauksena. Näistä ainoastaan käteisluottoihin ei liity muuta taloudellista vaihtoa tai suhdetta kuin itse velka: tällöin luotto on otettu jotain muuta tarkoitusta varten. Muuten luottosuhde on syntynyt jonkin tietyn toimen seurauksena, esimerkiksi työpal-kasta tulee velka, kun sitä ei makseta ajallaan. Samalla tavalla hevoskaupan puuttuva suoritus, eli yleisemmin kauppaluotto, joka luvataan vaihtotilanteessa maksaa myöhemmin, muuttuu niin ikään velaksi.¹⁹

Arkipuheessa, mutta myös virallisissa yhte-yksissä, velkaan liittyviä käsitteitä käytetään laveasti. Velka-käsitteen tyypillisimpinä alaryhminä voidaan pitää lainaa ja luottoa. Nämä kumpikin perustuvat osapuolten väliseen sopimukseen omistusoikeuden luovutuksesta myöhemmin suoritettavaa korvausta vastaan. Ruotsin vuoden 1734 lain kauppakaaren 11. luku määritteli lainan (engl. *loan*, ruots. *lån*) tarkoittamaan jonkin esineen hallinto-oikeuden luovutusta toiselle ja sopimusta, milloin lainattu tavara palautettiin takaisin (siinä kunnossa, kun se lainaksi annettiin).²⁰ Saman kauppakaaren yhdeksännessä luvussa säädettiin raha- ja tavaraveloista. Pykälä ohjeisti tällaisen velan muodollisiin puoliin ja ehtoihin: velkakirjaan, todistajiin, korkoon ja velan perintään.²¹ Nämä velat voidaan tulkita luotoiksi (engl. *credit*, ruots. *kredit*). Luoton antaminen tarkoittaa tietyn tavaran (esimerkiksi viljatynnyrin) omistusoikeuden siirtoa vaihdossa luvattuun saamiseen (tietyn arvoisena ja muutoisena, esimerkiksi käteisenä tai viljana).²² Käsitteellisesti luoton ja lainan eron voi tiivistää seuraavasti: lainattu asia palautetaan sellaisenaan, luotto maksetaan takaisin tietyn summan arvoisesti rahassa, viljassa tai muussa sovituissa muodossa. Luotosta voitiin vaatia korkoa ja velkakirjan laatimista, kauppakaaren tarkoittamasta lainasta ei. Velkasuhteita syntyi sekä tarkoituksellisesti että

tahattomasti niin sopimusrikkomuksista kuin esimerkiksi vahingonkorvausvelvollisuuksien laistamisesta.²³

Velkasuhde saattaa muodostua minkä tahansa toimen seurauksena ja huomion kiinnittäminen pelkkiin käteisluottoihin ei anna oikeaa kuvaa varhaismoderneista lainamarkkinoista. Lainamarkkinoiden näkökulmasta eri kategoriat on kyettävä tunnistamaan ja tämä vaatii velkojen syiden määrittelyä. Tämä taas on tuomiokirjojen kiistaton etu: yleensä niissä kerrotaan, mistä velassa oli kyse.²⁴ Lisäksi oikeusistuinten pöytäkirjoihin on jonkin verran kopioitu velkakirjoja, joita lain vaatimuksesta piti laatia jokaisesta luottosuhteesta.²⁵ Muuten kirjallisia todistuksia ei ole juuri säilynyt, eikä niitä aina tehtykään. Kaitlinkin laaditutti jonkin verran kirjallisia sopimuksia, mutta usein velasta sovittiin vain suullisesti. Velkakirjan puuttuessa oikeudessa hyödynnettiin todistajia, jotka kertoivat, mitä oli lainattu, koska ja millä ehdoilla. Todistajien vahvistamat suulliset sopimukset ovat merkki epämuodollisista lainamarkkinoista.

Kaitlin haastoi velallisiaan usein oikeuteen, mutta mitenkään ainutkertaista tämä ei ollut. On todennäköistä, että Hollolassa (kuten koko Suomessa) oli muitakin samankaltaisia runsaasti velka- ja luottosuhteita solmineita henkilöitä.²⁶ Seuraavaksi on tapaustutkimuksemme osalta selvitettävä, millaisen suvun ja työn piirissä Kaitlin eli, jotta voimme ymmärtää hänen toimintaansa ja mahdollisuuksiaan esimodernin ajan lainamarkkinoilla.

Seppäsuvun seppä

Päähenkilömmme Hermanni Juhanpoika syntyi 8. 2. 1788 seppä Juha Heikinpoika Kaitlinin ja Maria Brita Anderssintytär Haqvinin²⁷ perheeseen. Äiti Maria Brita oli hollolalaista räätäli-sukua, isä Juha naapuripitäjästä Orimattilasta Hollolaan rekrytoitu seppä. Kaitlinien perheeseen syntyi vähintään viisi aikuiseksi varttunutta lasta, kaksi poikaa ja kolme tyttäretä. Perhe asui Uskilan kylässä Puhtilan rusthollin mailla. Seurakunnan pappi kirjasi Hermannin ja isovelii Juhan yhteyteen lastenkirjaan merkinnän koulunkäynnistä Porvoossa. Juhan kohdalle on jopa

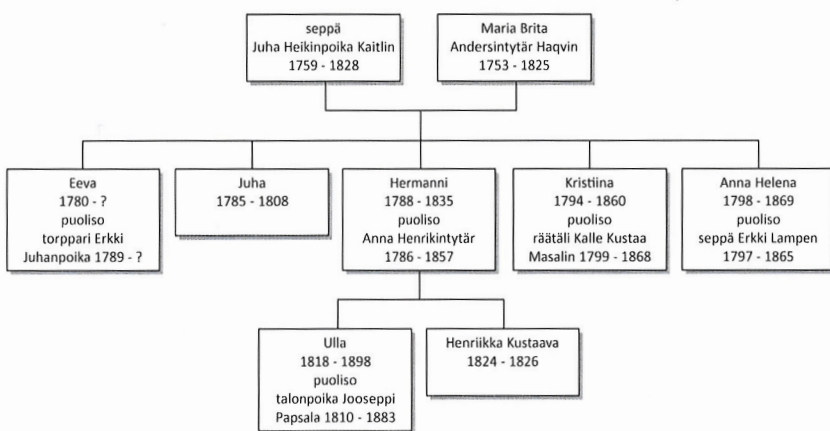
kirjoitettu sana *scholares*.²⁸ Millaista koulua he kävivät ja mitä he siellä oppivat, ei voida kuitenkaan selvittää. Kirjallinen oppi ei myöskään vienyt poikia mukanaan, vaan he palasivat isän luo oppimaan sepän taitoja. Juha kuitenkin kuoli epäselvissä olosuhteissa vuonna 1808. Näin vain Hermannin jäi jatkamaan isän jalanjäljissä. Suvun käsityötraditio jatkui myös vävyjen kautta.

Hermannin Kaitlin itsenäistyi varhain, paljon aikaisemmin kuin sepät yleensä. Hän ei muodostanut isänsä kanssa työparia, kuten muuten oli tapana, vaan pyysi 19-vuotiaana Hollolan tuomiokunnan käräjiltä hyväksyntää pitäjänseppäänomustaan varten. Mahdollisesti isän takaama koulutus ja käsityötaustainen suku edesauttoivat puoltolauseen saamista.²⁹ Seuraavaksi Kaitlin lähetti otteen käräjien päätöksestä maaherralle varsinaisen valtakirjan myöntämistä varten.³⁰ Uudenmaan ja Hämeen läänin kanslia on vastaanottanut Hermannin Kaitlinin anomuksen vuonna 1807.³¹ Samoihin aikoihin isä Kaitlin anoi eroa omasta pitäjänseppän toimestaan. Ajoitus on saattanut olla tietoinen strategia saada poika jatkamaan hyödyntäen isän mainetta ja verkostoja, mutta tässä ei ollut kyse siitä. Työpari jakautui ja isä muutti ensin lampuodiksi Uskilaan, myöhemmin sepäksi Pappilan kylään.

Kaitlinista ei kuitenkaan tullut varsinaista pitäjänseppää, sillä häntä ei löydy läänintilien käsityöläisluettelosta. Toisin sanoen hän ei

maksanut vuotuista (16 killingin tai myöhemmin 48 kopeekan) käsityöläismaksua (*gärningsöre*). Hänet on silti kirjattu henkikirjoihin sepänä, eli hän työskenteli käsityöläisenä, mutta ennemmin kylä- kuin pitäjänseppänä. Kyläkäsityöläiset olivat sopineet työehdoista yhden tai useamman kylän kanssa, kun taas pitäjänkäsityöläisten työreviirinä oli lähtökohtaisesti koko pitäjä.³² Poikkeuksellisesti Kaitlin oli hankkinut käräjiltä paikallisväestön puoltolauseen ja lähettänyt anomuksensa maaherralle, mutta ei varsinaisesti osallistunut pitäjänkäsityöläisten velvollisuuksiin. Kaitlin ehti palvella käsityöläjän uskilalaisia vuosien 1808–1824 välisen ajan. Mahdollisesti yksi kylä oli tarpeeksi suuri työskentelyalue, sillä Uskila oli eräs Hollolan isoimmista ja vauraimmista kylistä, jossa sijaitsi useita rustholleja.

Uran vakiinnuttamisen jälkeen käsityöläisillä oli yleensä avioliiton vuoro.³³ Hermannin avioitui vuonna 1812 talonpojan tyttären Anna Henrikintytären (1786–1857) kanssa. Anna oli kotoisin Lumialan³⁴ kylän Salo-nimiseltä kantatilalta. Annan isä oli kotivävyksi taloon tullut kruununtalonpoika ja tilan kaksi puolikasta kulkivat vaimon suvussa.³⁵ Pariskunnalle syntyi avioliittovuosien aikana vain kaksi tytärtä, vuonna 1818 Ulrika ja vuonna 1824 Henriikka Kustaava, joka kuitenkin kuoli vain vähän yli kaksivuotiaana. Perhe muutti lasten ollessa pieniä vaimon kotitalolle Lumialaan. Kaitlineille muutto tarkoitti sitä, että heistä tuli talonpoi-

Juha Heikinpoika Kaitlinin ja Maria Brita Andersintytär Haqvinin jälkeläiset puolisoineen.
Kuva: Marjut Uotila.

kaisia. Uusi titteli ei kuitenkaan hävittänyt Kaitlinin seppästatusta, vaan hänet merkittiin vaihtelevasti isännäksi (*värd*), talonpojaksi (*bonde*) tai sepäksi (*smed*). Salo oli kruununtila, johon suvulla oli perinteinen hallinta-, ei omistusoikeus.³⁶ Lumialassa Kaitlin ei ottanut enää oppipoikia. Hän ei ollut muutenkaan aktiivinen kouluttaja, sillä hänellä oli ollut Uskilan aikana vain kaksi omaa oppilasta. Sen sijaan Juha Kaitlinilla oli ollut peräti kahdeksan oppipoikaa, joten tässäkin suhteessa isä ja poika erosivat toisistaan.

Kaitlinin kuolemaan liittyy erikoisia seikkoja. Miehen kuolinsyy on kirjattu kirkonkirjoissa kolmeen kohtaan: historiakirjojen konseptikirjaan (jota tuolloin pidettiin ja joka on säilynyt), varsinaiseen kuolleiden ja haudattujen luetteloon sekä rippikirjaan. Kaikissa näissä selitetään samansuuntaisesti, kuinka Kaitlin oli lyönyt itseään veitsellä kaulaan. Rippikirjassa todetaan tämän jälkeen Kaitlinin kuolleen nopeasti. Kuolinsyy on tulkittavissa itsemurhaksi, sillä veitsellä omaan kaulaan iskeminen

oli tuohon aikaan yleinen tapa aiheuttaa kuolettava vamma.³⁷ Alkuperäisissä lähteissä itsemurha-sanaa ei kuitenkaan missään yhteydessä käytetä, eikä kuolema ole antanut aihetta erilliselle tutkinnalle – niin kuin yleensä epäselvissä kuolintapauksissa toimittiin.³⁸ Jotain hämää miestä kuolemaan kuitenkin liittyi, sillä kuolinpäivästä (25. lokakuuta) kesti vielä kaksi kuukautta varsinaiseen hautajaispäivään.

Riita ja sopu

Kaitlin oli osallisena lukuisissa oikeusjutuissa Hollolan tuomiokunnan käräjillä vuosien 1810 ja 1840 välisellä ajalla. Miehen kuoleman jälkeenkin hänen vävynsä Jooseppi Papsala joutui oikeusteitse perimään appensa saatavia. Lähes aina kyse oli taloudellisiin seikkoihin liittyvistä erimielisyyksistä. Tässä artikkelissa olemme jättäneet vain neljä juttua tarkastelun ulkopuolelle.³⁹ Kaikkiaan olemme huomioineet 38 oikeustapausta, mutta varsinaisia kanteita näistä oli 30, sillä kuusi riitaa saatiin päätökseen vasta seura-

Lumialan Salo-niminen kantatila (kuvasa oikealla 1a ja 1b) jaettiin isojaon aikaan veljesten kesken kahteen osaan. Kaitlinit muuttivat tilalle 1820-luvulla. KA, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Uudistuskartat ja asiakirjat, Asikkala, Viitailan isojaonkartta ja asiakirjat kotitiluksista ja Selkämaan ulkoniitystä, 1774-1775, H4:4/37-48.

villa käräjillä.⁴⁰ Emme ole kuitenkaan etsineet Kaitlinia lähiseudun muista kärjäkunnista, vaikka tiedämme hänen uuden kotikylänsä kuuluneen toiseen kärjäkuntaan, Asikkalaan.⁴¹ Nyt lähes yksinomaan Kaitlinin ensimmäiseen asuinseutuun, Hollolan Uskilaan, keskittyneet jutut painottuvat 1820-luvulle, jolloin oikeudessa puitiin 21 kertaa kiistaa, joissa Kaitlin oli osapuolena.

Toisinaan haasteiden ja riitojen aiheet jäivät epäselviksi, koska jutut sovittiin jo ennen varsinaista oikeuskäsittelyä. Kanne oli kuitenkin ehditty nostaa, joten asiakirjoihin jäi vähintään merkintä kiistojen osapuolista. Esimerkiksi syksyllä 1834 oikeudenkäyntipöytäkirjaan kirjattiin Kaitlinin ja mylläri Emmanuel Kiikun sopineen kiistansa kaikella ystävyydellä oikeuden ulkopuolella.⁴² Tällaisissa tapauksissa syntyy epäily, oliko käräjille haastaminen kiristyskeino, vai oliko tarkoitus nopeuttaa velkojen maksua. Tämä onnistui ainakin tenniläläisen talonpoika Kustaa Simonpoika Mikkolan kohdalla, sillä Mikkola lupasi maksaa Kaitlinille seitsemän rixsin velkansa heti. Mistä saatavassa (*fording*) muuten oli kyse, ei selviä asiakirjasta.⁴³

Käsityöläisillä työhön liittyvät velkasuhteet, eli maksamattomat työpalkat, olivat yleinen syy kärjäointiin. Palkanmaksu aiheutti kiistoja erityisesti sepille. Pitäjänsepillä, kuten kyläsepilläkin, oli ensinnäkin etukäteen sovitut vuotuiset työt, kuten terien teroitus, maataloustyökalujen korjaus ja hevosten kengitys, joista maksettiin vuoden lopussa ennalta sovittu palkka.⁴⁴ Eri-tyistilauksista tuli sen sijaan maksaa ylimääräinen korvaus.⁴⁵ Käräjillä jouduttiinkin usein keskustelemaan siitä, mitä nämä ylimääräiset tai erilliset tehtävät olivat, ja mitä niistä piti maksaa. Pahlin saama syytös vuosipalkan maksamatta jättämisestä oli pikemmin poikkeuksellista. Tavallisempi esimerkki oli Kaitlinin kiista mylläri Kustaa Engrenin kanssa. Engren ei ollut suorittanut Kaitlinille myllyn korjauksista sovittua summaa (20 kappaletta ruista ja 15 kappaletta sekalaista viljaa), jonka oikeus määräsi Engrenin yksipuolisella tuomiolla maksamaan.⁴⁶

Työpalkkoihin liittyvät riidat saattoivat muodostua monipolvisiksi kiistoiksi siitä, mitä pitää korvata ja millä tavalla, sillä palkkoja ja

maksutapoja yhdisteltiin luovasti. Palkkojen maksu heti käteisellä oli harvinaista. Esimerkiksi vuonna 1823 Kaitlin haastoi rusthollari Erkki Erkinpoika Isäntälän käräjille vaatien tältä sepän työstä kuutta pankkiruplaa sekä reen heloittamiseen käytetystä raudasta yhtä ruplaa. Kolmanneksi seppä vielä esitti, että rusthollarin tuli suorittaa riksi ja kahdeksan killinkiä (velkakirjariksiä) Isäntälälle valmistetusta sahasta. Koska Isäntälä ei tuolloin ollut paikalla puolustautumassa syytöksiltä, asia siirrettiin saman vuoden syyskäräjille. Isäntälä nosti kuitenkin vielä samoilla talvikäräjillä vastakanteen, jossa väitti myyneensä vuonna 1820 sepälle reen, josta tämä oli jäänyt velkaa neljä velkakirjariksiä. Samalla Isäntälä tunnusti olevansa Kaitlinille velkaa sahasta, josta hän saattoi hyvittää yhden rixsin. Oikeus tuomitsi nyt puolestaan poissa olevan Kaitlinin maksamaan velkansa ja vielä kaksi hopearuplaa oikeudenkäyntikuluna. Seuraavilla syyskäräjillä sitten palattiin Kaitlinin nostamaan alkuperäiseen kanteeseen todistajien kera. Nämä vahvistivat Isäntälän ja tämän palvelusväen asioineen useaan otteeseen sepän pajassa ja tilanneen Kaitlinilta tuotteita.⁴⁷

Kaitlinin velanperimiset eivät koskeneet pelkästään työpalkkoja, vaan hänellä oli myös kauppasuhteista jääneitä maksuvaatimuksia. Viidesti kyse oli hevossaupoista. Hevosten myynti ja vaihto kuuluivat 1800-luvun alkupuolen hollolalaisten arkeen.⁴⁸ Vuonna 1821 talonpoika Jaakko Aataminpoika Seppälä sai Kaitlinilta haasteen käräjille, jossa Seppälä tuomittiin maksamaan sepälle hevostenvaihdon välirahana 20 velkakirjariksiä.⁴⁹ Seuraavana vuonna Kaitlin peräsi hevossaupasta maksamatta jäänyttä viiden rixsin maksua lampuuti Antti Stadigilta.⁵⁰ Vuoden 1826 käräjillä Kaitlin voitti puolestaan jutun, jossa hän vaati kirkkoväärti Zigelliä maksamaan hevostenvaihdosta yhdeksän kappan ruisvelan.⁵¹ Kaikista näistä kiistoista Kaitlin tuomittiin saamaan kustakin oikeudenkäyntikulujen korvauksina kaksi hopearuplaa. Joskus Kaitlin jäi itsekin velkaa hevossaupoista. Rusthollari Henrik Juhanpoika Isäntälä vaati vuonna 1822 neljä vuotta aiemmin tapahtuneesta hevossaupasta Kaitlinilta vajaat kuusi velkakirjariksiä. Lisäksi Kaitlin ei ollut valmistanut Isän-

tälälle tuluksia, jotka mahdollisesti olivat osa kauppahintaa tai korvaus maksun viipymisestä. Tämä 24 killingin sovintosuoritus sekä oikeudenkäyntikorvaukset lisättiin velkasummaan, jonka oikeus määräsi Kaitlinin Isäntälälle maksamaan.⁵²

Hevoskaupan ohella tehtiin muunlaistakin vaihtokauppaa. Maaseutuväestön keskinäinen kauppa oli luvallista ja velkasuhteiden muodostuminen tavallista. Tähän vaikutti se, että maaseudulla ei ollut luvallista pitää kauppa- liikkeitä, vaan kulutustavaroita piti hankkia kaupungeista.⁵³ Kaitlinilta vaihtokauppaan liittyviä kiistoja löytyi kolme. Ensinnäkin seppä peräsi rusthollari Antti Antinpoika Katajisto maksamaan edellisvuotena tapahtuneen kellokaupan rästit. Katajisto oli ostanut Kaitlinin taskukellon 12 riksillä, josta hän oli heti suorittanut kaksi riksiä, ja loput olisi pitänyt maksaa seuraavaan pääsiäiseen mennessä. Katajisto oli kuitenkin vielä huhtikuussa 1822 velkaa Kaitlinille kahdeksan riksiä ja kahdeksan killinkiä. Rusthollari tuomittiin maksamaan velkansa ja oikeudenkäyntikorvauksia.⁵⁴ Toisen kerran Kaitlinin myymästä taskukellosta maksamattontä suoritusta peräsi Kaitlinin vävy, joka vaati rusthollari Polonia Utulasta maksamaan kuolinpesälle 12 riksiä.⁵⁵ Kolmas tällaiseksi tulkittava tapaus koski renki Jaakko Eevanpojan piippua, jonka seppä oli tälle hankkinut. Renki ei tosin heti velkaansa myöntänyt, mutta kun Kaitlinilla oli todistaja, joka tiesi kertoa Jaakko Eevanpojan itse puhuneen kauppasummasta, pääsivät osapuolet pienen riitelyn jälkeen yksimielisyyteen maksun määrästä.⁵⁶

Rahan ja käteisen lainaaminen ymmärrettään nykypäivänä luoton lähtökohdaksi, mutta se ei ollut 1800-luvun velkasuhteiden tyypillisin muoto. Käteistä oli liikkeellä vain vähän, joten paljon tavallisempaa oli antaa velaksi viljaa ja muita luontaistuotteita.⁵⁷ Esimerkiksi vuonna 1812 oikeudessa käsiteltiin Kaitlinin torppari Matti Klausinpojalle kaksi vuotta aikaisemmin antamaa kymmenen kapan viljalainaa.⁵⁸ Lamputti Antti Stadigilta Kaitlin vaati hevostenvaihdosta tulleen velan lisäksi korvaamaan kolme vuotta aiemmin lainaksi saamansa perunatynnyrin. Oikeus määräsi maksamaan perus-

nat takaisin joko luonnossa tai rahana (neljä assignaattiruplaa).⁵⁹ Rahan lainaaminenkin oli Kaitlinille tuttua, sillä pöytäkirjoissa tapaa suoranaisia vaatimuksia velkojen suorittamisesta käteisellä. Vuonna 1819 Kaitlin lainasi torppari Juha Peltolalle kymmenen velkakirjariksiä. Kun takaisinmaksu takelteli ja torppari oli pystynyt suorittamaan rahalainasta vain osan, haastoi Kaitlin torpparin käräjille ja peräsi puuttuvan osuuden lisäksi oikeudenkäyntikulujaan.⁶⁰ Renki Juha Henrikinpoika Wärnille Kaitlin oli lainannut hivenen vähemmän, viisi velkakirjariksiä.⁶¹ Toki velan alkuperäinen muoto saattoi näissä tapauksissa olla jotain muuta, mutta nyt vaadittiin käteismaksua.

Sepän liiketoiminnan mittakaava ja muodot kehittyivät aikaa myöden. Kaitlin ryhtyi viimeistään 1830-luvulla antamaan luottoa korkoa vastaan ja samalla summat suurenivat. Lisäksi luottoista sovittiin usein kirjallisesti. Vielä 1820 hän oli lainannut kymmenen velkakirjariksiä torpparille suullisella sopimuksella, mutta vuoden 1836 tuomiokirjaan on kopioitu velkakirja, jossa Kaitlin on antanut 600 velkakirjariksiä velaksi Juha Erkinpoika Isäntälälle.⁶² Tapauksessa oli kyse tullimyllyn myynnistä, mikä aiheutti myöhemmin kiistaa Kaitlinin perikunnan ja Isäntälän välillä. Epäselvyyksiä oli sekä kauppasummasta että lain vaatiman kuuden prosentin koron maksusta. Seppä piti itse huolta sopimusten noudattamisesta, eikä häntä juuri haastettu käräjille maksamattomien velkojen vuoksi. Esimerkiksi syyskäräjillä 1836 Kaitlinin vävy Jooseppi Papsala osoitti edesmenneen appensa suorittaneen sekä neljänkymmenen velkakirjariksin suuruisen vakuuden että vuosittaisen 16 velkakirjakillingin vuokran Kustaa Antinpoika Isäntälältä vuokraamasta Myllyjärvenrannan maapalstasta. Tässä tapauksessa vävy vaati vuokravakuutta takaisin, sopimus kun oli sovittu raukeavan osapuolten kuolemaan.⁶³ Kaikki tämä osoittaa, miten sepän liiketoiminta kehittyi ja laajeni aikaa myöden, ja lainaaminen alkoi saada pankkiirimaista piirteitä.

Seppä pitäjänpankkiirina

Lainamarkkinat olivat muutoksessa 1800-luvun Suomessa. Ensimmäinen säästöpankki perus-

tettiin kaupunkiin, Turkuun vuonna 1823. Hollolassa aloitettiin säästöpankkitoiminta jo vuonna 1848, toisena maaseutupaikkakuntana Suomessa.⁶⁴ Aluksi säästöpankkien tarkoitus oli ennen muuta motivoida köyhää väestöryhmää säästämään, sillä velanannosta tuli merkittävämpää liiketoimintaa vasta 1800-luvun lopussa.⁶⁵ Pankkimainen toiminta ei kuitenkaan alkanut tyhjistä, sillä kruunun viljamakasiineihin, "lainajvästöihin", talletettua viljaa sai tarpeen tullen lainaksi.⁶⁶ Myös yksityishenkilöiden velkasuhteissa alkoi yhä enemmän esiintyä ammattimaisempaan lainanantoon viittaavia piirteitä.⁶⁷

Ruotsalainen historiantutkija Anders Perlinge (2005) on tutkinut käsitteen pitäjänpankkiiri (*sockenbankir*) avulla velkaa antaneita henkilöitä ja analysoinut heidän vaikutusta lainamarkkinoihin. Perlingen mukaan pitäjänpankkiiriksi määritelty henkilö myönsi velkaa omaan varallisuuteensa nähden huomattavia määriä, ja muillekin kuin omille sukulaisille. Hänellä oli sekä annettuja että saatuja velkoja, joskin velatonta omaisuutta oli enemmän kuin velkaista. Pelkästään maatalouselinkeinot eivät antaneet mahdollisuuksia runsaaseen lainanantoon, vaan yleensä pitäjänpankkiirit pystyivät rahoittamaan toimintaansa esimerkiksi palo- viinaa polttamalla. Tavallisesti velkaa annettiin velkakirjoja vastaan.⁶⁸ Perlingen analyysin päälähteenä ovat olleet perukirjat, joista hän saattoi suhteuttaa pankkiirin koko omaisuuden arvon annettuihin velkoihin. Hermannin Kaitlinin velka- ja luottosuhteita on mielenkiintoista verrata pitäjänpankkiiri-käsitteeseen. Jo pelkästään tuomiokirjojen perusteella voidaan päätellä sepän varallisuuden olleen huomattava, vaikka perukirjan puuttuessa miehen saatavien kokonaismäärää ei tiedetä.⁶⁹

Tuomiokirjat antavat vivahteikkaan kuvan seppä Hermannin Kaitlinin elinaikaisesta toiminnasta lainamarkkinoilla. Kaitlin oli monipuolinen luotottaja, jonka katsomme täyttävän pitäjänpankkiiri-käsitteen perusajatuksen. Sepän oikeuteen viemistä tapauksista käteiseen, viljaan, kauppaan ja työhön liittyvät velat voidaan nähdä luotoiksi, jollaisia myös Perlingen tarkoittamat pitäjänpankkiirit myönsivät.

Ammattimaiseen toimintaan viittaa myös se, että käräjille viedyissä tapauksissa luottosuhde oli yleensä suhteellisen tuore, noin vuoden tai kahden takaa. Lisäksi oikeudenkäyntien loppu- tulos oli useimmiten Kaitlinille suotuisa, minkä vuoksi hän saattoi saada kuluistaan korvauksia. Aikakaudelle tyypillisesti käytössä oli rinnakkain sekä venäläisiä ruplia että ruotsin riksejä, vaikka jälkimmäisten käyttöä oli jo pyritty valtiojohtoisesti kitkemään. Kaitlin näyttää pystyneen hallitsemaan molempien valuuttojen käytön, vaikka suurin osa hänen veloistaan oli alun perin solmittu rikseinä. Käräjillä takaisinmaksusta voitiin päättää myös ruplissa, joten aikalaiset tunsivat eri rahayksiköiden suhteet ja pystyivät käyttämään niitä rinnakkain. Historiantutkijalle tämä on huomattavasti hankalampaa.⁷⁰

Kaitlinin toiminta antaa synn pohtia, mitä kaikkea oikeudenkäyntiaktiivisuuden taustalla oli. Lainaaminen on voinut olla niin ammattimaista, että suorituksista laistamisen hyväksyminen olisi uhannut sepän mainetta ja taloutta. Saatavia perittiin oikeusteitse myös käytännön syistä. Velka, jolle ei ollut määritelty takaisinmaksuajankohtaa, alkoi lain mukaan kerryttää viiden prosentin korkoa vasta oikeuden käsittelyn jälkeen. Kuuden prosentin korkoa – joka yleisesti tunnetaan aikakauden korkokattona – voitiin periä vain, kun velasta oli tehty velkakirja.⁷¹ Päähenkilöltämme Kaitlinilta ei kopioitu tuomiokirjoihin velkakirjoja Hollolasta vielä 1820-luvulla (vaikka tästä löytyy esimerkki Asikkalan tuomiokirjoista, katso kuva) joten käräjöinti oli eräs tapa vähentää takaisinmaksuun liittyviä riskejä. Myöhemmin velkakirjojen laadittaminen oli tavallisempaa, mikä on yksi merkki toiminnan ammattimaistumisesta. Lisäksi on muistettava, että Kaitlinille tuomittiin usein korvauksia oikeudenkäyntikuluistaan. Tämä on voinut omalta osaltaan kannustaa viemää tapauksia oikeuteen.

Analysoimiemme tuomiokirjojen perusteella voidaan todeta, että suurin osa Kaitlinin velallisista ja velkojista oli sepän kotikylästä, Hollolan Uskilasta. Tässä on toki huomioitava se, että olemme rajoittaneet analyysin vain yhteen käräjäkuntaan, eivätkä käsitellyssä ole

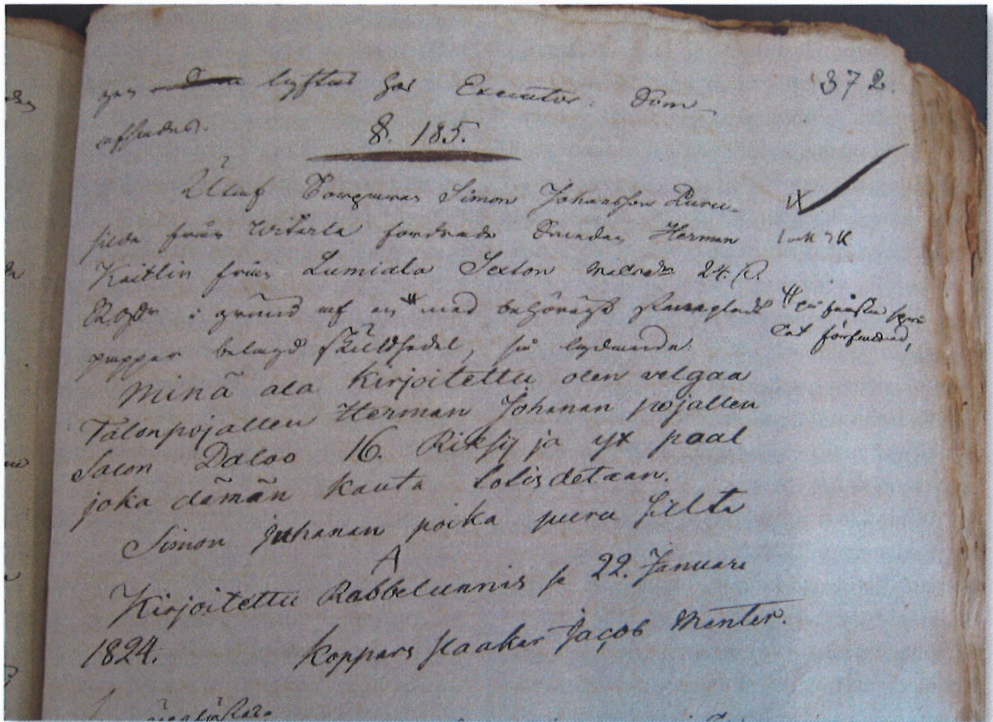
kaikki Kaitlinin velkasuhteet, sillä velkakäsittelyt käytiin sen käräjäkunnan alueella, missä velallinen asui. Tämä jättää lumialalaisten kanssa syntyneet velkasuhteet huomioimatta. Joka tapauksessa Kaitlinin lainasuhteiden verkostot olivat vahvasti paikalliset, mikä oli tavallista aikakauden lainamarkkinoilla.⁷² Yleensä kyse oli naapureista tai muista tuttavista, sillä velallisten sukulaisuussuhdetta Kaitliniin tai tämän vaimoon ei ole voitu osoittaa. Lisäksi velalliset olivat useasti kylän rusthollareita, toisin sanoen keskimääräistä varakkaampia suurtilallisia. Kaitlin ei myöskään keskittynyt oman ammattikuntansa luotottamiseen.⁷³

Pelkästään tuomiokirjoja tutkimalla on selvää, että Kaitlin velanantoon taipuvaisella toiminnallaan edisti kotipitäjänsä taloutta. Kaitlinin oikeuteen viemät velkasaatavat eivät olleet pieniä, vaikka takaisinmaksun puuttessa suurin osa niistä ei yksistään olisi pystynyt kaatamaan sepän taloutta. Toisaalta tuomiokirjojen viittaukset velkojen sopimisesta käräjien ulkopuolella osoittavat, että Kaitlin pääsi

yhteisymmärrykseen takaisinmaksusta myös ilman oikeudenkäyntejä. Näin ollen käräjille viedyt velkasaamiset olivat vain osa sepän kaikkia luotto- ja velkasuhteita, sillä emme tiedä kuin kiistanalaisista tapauksista. Kaitlinia voidaan näistä lähtökohdista pitää pitäjänpankkiirina, mutta on syytä muistaa käsitteen olleen aikalaisille tuntematon, tutkijoiden luoma konstruktio.

Päätelmät

Kenenkään ei varsinaisesti ollut pakko myöntää luottoa, mutta se oli looginen ylijäävän varallisuuden sijoituskohte. Aikakauden talouden luonteen ymmärtämiseksi on tunnettava pitäjänpankkiirien myöntämien velkojen alkuperä. Tuomiokirjat antavat perukirjoja paremman mahdollisuuden tutkia velkojen syitä. Jopa yhden ihmisen toimintaan kohdistuva analyysi osoittaa, että oikeuslähteiden systemaattinen hyödyntäminen lainamarkkinoiden tutkimuksessa laajentaa käsitystämme esimodernista taloudesta. Tulevaisuudessa erilaiset lukuohjel-

Tuomiokirjaan jäljennetty suomenkielinen velkakirja Hermann Kaitlinin ja Simo Juhani-poika Purusillan välillä. Velka oli syntynyt Asikkalan käräjäkunnan alueella, jossa siitä myös käytiin oikeutta. KA, Asikkalan talvikäräjät 1824 §185.

mat antavat – toivottavasti – enemmän välineitä laajojen aineistojen läpikäymiseen ja hallintaan. Sukututkijoille tuomiokirjat antavat tilaisuuden hahmottaa yksittäisten henkilöiden elämää ja valaisevat näiden roolia paikallisyhteisöissä.

Palataksemme Kaitliiniin, mielestämme hänet voidaan tuomiokirjojen näkökulmasta määrittellä pitäjänpankkiiriksi, joka toisaalta antoi mahdollisuuden taloudelliseen vaihtoon velaksi ja toisaalta oli edistämässä muodollisten lainamarkkinoiden kehittymistä. Pankkilaitoksen läpilyöntiä saatiin silti odottaa 1900-luvun alkuun asti, sitä ennen luottaminen oli maaseudulla pääosin yksittäisten henkilöiden varassa. Pitäjänpankkiiri oli välittäjä, joka vaikutti siihen, kuka sai varallisuutta käytettäväkseen ja lainaa antaessaan olettavasti tiesi, mihin lainatut varat käytettiin. Pitäjänpankkiireilla on ollut huomattava merkitys maamme talouden vilkastumiseen ja investointien rahoittamiseen, mutta heidän pankkiirimaista toimintaansa varhaismodernin ajan Suomessa ei vielä ole tarpeeksi tutkittu.

Olemme kyseenalaistaneet tutkimuksissamme käsityksen täysin omavaraisesta kotitaloudesta, sillä tavaroita ja tuotteita hankittiin myös velaksi. Kulutushyödykkeiden kysyntä oli kasvamassa jo 1800-luvun alkupuoliskolla, jolloin siihen vastaaminen oli käsityöläisten harteilla. Suomessa teollisuus nosti tarjontaansa vasta vuosisadan jälkipuoliskolla. Kaikkalainen lisääntynyt kaupankäynti, työnteko ja kulutustuotteiden ostaminen olivat omiaan kasvattamaan velkaantumista ja tarvetta pitäjänpankkiirien palveluksille. Esimerkitapauksemme osoittaa, että pitäjänpankkiirin käsitettä ei tulisi rajata ainoastaan käteisluottojen antamiseen, sillä velan antaminen ei ollut pelkkää käteisen rahan lainaamista, vaan luottoa myönnettiin moninaisessa kaupankäynnissä. Velan muodot seurasivat kulutuskysynnän kehitystä.

Annettua ja saatua velkaa oli monella, mutta suurimmalla osalla sitä ei ollut pitäjänpankkiirimaaisesti. Kaitlinille velkasuhteiden solmiminen oli normaali tilanne sekä ammattinsa että varallisuutensa takia. Se oli jotain, minkä hän koki olevan hyödyksi kotitaloudelleen. Sepän esimerkki osoittaa, miten käytännönläheisiin ja

luoviin ratkaisuihin velkasuhteissa päädyttiin. Tästä eräs, tosin fiktiivinen esimerkki on Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä*. Veljekset suorittivat vahingonkorvauksesta syntyneen velkansa kaatamalla kaskan ja luovuttamalla sen tuoton velkojalleen Viertolan voudille. Kun käteistä oli vähän, lainamarkkinoiden käytännöt sopeutuivat saatavilla olevaan varallisuuteen. ■

Fil. tri **Merja Uotila** työskentelee tutkijana Jyväskylän yliopistossa Historian ja etnologian laitoksella.

Fil. tri **Tiina Hemminki** työskentelee koulutussuunnittelijana Jyväskylän yliopistossa.

Blacksmith Hermanni Kaitlin and his debt relationships in the early nineteenth century rural Finland • In this article, we analyse the relationships relating to debts of the blacksmith Hermanni Kaitlin from Hollola in south-east Häme in the early nineteenth century to determine what different forms of debt existed in the period and how the rural credit markets worked. Borrowing consisted, in the pre-modern era, of everyday lending between people, commerce, help from neighbours and a variety of other payments to be paid or made up for later. Pre-modern credit markets have usually been studied by means of probate inventories, as they list all assets, including debts to be paid or redeemed. We argue, that the court records we use present a better opportunity to examine the economy of the period in terms of the causes of indebtedness.

Concepts relating to debt are often used vaguely. The most typical sub-categories of the concept of debt are loans and credit: a loaned object is returned as it is, credit is repaid as a fixed sum, in cash, in grain or in another agreed form. Interest could be charged on a credit and an officially proved written document be issued for this, but not on a loan defined by the commercial code. For artisans, work-related debt (non-settled payments for work) was a common cause of litigation. In addition, blacksmith Kaitlin also had claims relating to borrowing and trading relations, a significant role in boosting economy and financing investments, but their banking activities in pre-modern Finland have not yet been sufficiently researched.

In the first half of the nineteenth century, demand for consumer goods was on the rise. Any increase in commerce, labour Kaitlin acted as a parish banker. The parish banker was an intermediary who had an influence over who acquired assets to be exploited and, when issuing a debt, presumably

knew how the borrowed funds were used. Parish bankers played and purchase of consumer goods was likely to increase the level of indebtedness and the need for parish bank services. Our case study shows that the concept of a parish banker should not be limited to providing cash credits, since the granting of debt was not just about borrowing cash; credits and loans were approved for a variety of activities. The forms of debt followed the development of consumer demand.

Viitteet

- 1 Kivi 1990 [1870]: 224.
- 2 Kivi 1990 [1870]: 213–216.
- 3 Aunola 1967; Piilahti 2007. Ks. myös Ågren 1992; Muldrew 1993; Muldrew 1998.
- 4 Kaikki Hämeen läänin puoleiset Hollolan kärjäkunnan varsinaisasiain konseptipöytäkirjat vuosilta 1810–1840 on käyty läpi toista tutkimushanketta varten. Uotila 2014. Tähän työhön on näistä muistiinpanoista etsitty käsityöläisten velkasuhteisiin liittyvät tapaukset ja muodostettu oma tietokanta, joka on tekijöiden hallussa.
- 5 Pitäjänpankkiireista ks. Perlinge 2005; Kämäräinen 2019.
- 6 Ks. esim. Fontaine 2014; Hemminki 2014; Dermineur 2015.
- 7 Vickers 2010.
- 8 Turunen 2017: 178.
- 9 Ks. esim. Markkanen 1977; Lindgren 2002; Perlinge 2004; Piilahti 2007; Hemminki 2014.
- 10 KA Asikkalan talvikäräjät 1836 § 193.
- 11 Näitä voidaan tarkastella myös velkavaatimuskirjeillä konkurssitapausten yhteydessä. Turunen 2017: 169.
- 12 Hollolasta lisää ks. Kuusi 1937.
- 13 Uotila 2014: 160.
- 14 Kuusi 1937.
- 15 Ks. De Vries 2008 ja hänen käsitteensä *industrious revolution* (suom. uutteruuden vallankumous).
- 16 Hemminki 2014; Uotila 2014
- 17 KA Hollolan talvikäräjät 1820 § 245; § 246; § 247.
- 18 KA Hollolan syyskäräjät 1820 § 217.
- 19 Ks. esim. Aunola 1967.
- 20 Vuoden 1734 laki, kauppakaari, 11. luku.
- 21 Vuoden 1734 laki, kauppakaari, 9. luku. Velkakirja piti tehdä todistajien läsnä ollessa ja siihen tuli kirjata, mihin mennessä velka tuli maksaa takaisin. Mikäli velallinen ei siihen pystynyt, velkoja sai ottaa omansa muussa muodossa. Jos taas takaisinmaksupäivää ei merkitty, velkoja sai vaatia velan takaisin milloin halusi. Tällaisesta velasta saattoi vaatia myös enintään kuuden prosentin korkoa.
- 22 Gratzner 2008: 15.
- 23 Vahingonkorvausvelvollisuudessa ei ole kyse sopimuksesta omistusoikeuden luovutuksesta ja sen korvauksesta myöhemmin sovittuna ajankohtana. Vahingonkorvausvelvollisuudesta tuli kuitenkin velka, jos korvausta ei maksettu ajallaan.
- 24 Piilahti 2007: 152.
- 25 Velkakirjoista ja muista kirjallisista velkatoistuksista ks. Turunen 2019.
- 26 Runsaasti velkaa myöntäneistä henkilöistä ks. Esim. Perlinge 2005; Hemminki 2014.
- 27 On mahdollista, että Haqviniin perhe oli ruotsinkielinen, minkä vuoksi emme ole suomentaneet Maria Britan nimeä. Muut henkilöt tässä artikkelissa ovat oletettavasti olleet suomenkielisiä, joten heidän nimensä on suomennettu.
- 28 KA Hollolan seurakunnan arkisto, lastenkirjat 1796–1817: 413.
- 29 KA Hollolan talvikäräjät 1807, § 12.
- 30 Pitäjänkäsityöläisprosessista tarkemmin Ranta 1978; Uotila 2014: 122–134.
- 31 KA Uudenmaan ja Hämeen lääninarkisto, lääninkanslian anomusdiaarit 1807.
- 32 Kyläseppämäärelmästä katso Uotila 2014: 72–75.
- 33 Edgren 1987: 180–181, 205; Uotila 2014: 271.
- 34 Lumiala muodosti kyläparin yhdessä Viitailan kanssa. Ne kuuluivat vuodesta 1848 lähtien Asikkalaan.
- 35 Salon tila on jaettu kahtia kahden veljoksen Antti ja Erkki Yrjönpojan kesken luultavasti isojaon yhteydessä 1770-luvulla. Erkki Yrjönpoika oli Anna Heikintyttären isoisä, mutta Kaitlinen perhe muutti Antti Yrjönpojan talonpuolikkaaseen, jota oli aiemmin viljellyt Antin vävy Kristian Antinpoika. Kristian siirtyi syyntekijäksi Hermanin ja Annan muuttaessa tilalle.
- 36 Kaitlinen vävy, Jooseppi Papsala lunasti tilan suvulleen 1860-luvulla.
- 37 Varhaismodernin ajan itsemurhista ks. Miettinen 2015.
- 38 Olemme etsineet kuolinsyyn käsittelyä tuomiokirjoista, välikäräjistä sekä nimismiesten lääninhallitukseen lähettämistä kirjeistä, mutta ne eivät ole auttaneet tapauksen selvittämisessä. Miehelle kuitenkin pidettiin ruumissaarna, minkä vuoksi itsemurha ei ollut aikaisten selitys kuolemalle.
- 39 Yksi näistä on pahoinpitelyjuttu, toinen vahingonkorvausvaatimus naapurin sikojen päästyä Kaitlinen perunamaalle. KA Hollolan talvikäräjät 1811 § 226, § 241. Lisäksi Kaitlin oli osallisena Lumialan kylän maanomistajana

- kalastusvesikiistaan ja kerran hän sai sakot käytöksestään käräjillä. KA Hollolan syyskäräjät 1828 § 125; KA Hollolan syyskäräjät 1821 § 130.
- 40 Oikeusjuttujen siirtyminen seuraaville käräjille oli normaalia esimerkiksi todistajien kuulemisen takia. Lisäksi vastaaja saattoi olla jäänyt saapumatta, jolloin jutun käsittelyä toisinaan siirrettiin.
- 41 Esimerkiksi KA, Asikkalan talvikäräjät 1824 § 185. Hollolan emäseurakunnan kylät olivat jakautuneet Hollolan ja Asikkalan käräjäkuntiin, mutta 1830-luvulle saakka lääninrajat jakoi kyliä myös Uudenmaan ja Hämeen sekä Kymenkartanon läänien puoleisiin osiin.
- 42 KA Hollolan syyskäräjät 1834 § 346.
- 43 KA Hollolan syyskäräjät 1824 § 220.
- 44 Kuusi 1937: 183.
- 45 Suutarit ja räätälit saivat palkkaa tehtyjen tuotteiden mukaan. Palkanmaksujen muodoista Uotila 2014: 142–143.
- 46 KA Hollolan talvikäräjät 1823 § 184; KA, Hollolan syyskäräjät 1832 § 184.
- 47 KA Hollolan talvikäräjät 1823 § 183; § 259; KA Hollolan syyskäräjät 1823 § 183.
- 48 Hollola tunnettiin hevospitäjänä, jossa Kuusen mukaan pidettiin hevosista parempaa huolta kuin lehmistä. Kuusi 1937: 138–139.
- 49 KA Hollolan syyskäräjät 1821 § 243.
- 50 KA Hollolan syyskäräjät 1822 § 270.
- 51 KA Hollolan talvikäräjät 1826 § 183.
- 52 KA Hollolan syyskäräjät 1822 § 292.
- 53 Alanen 1957; Aunola 1967.
- 54 KA Hollolan talvikäräjät 1822 § 262.
- 55 KA Hollolan talvikäräjät 1837 § 62.
- 56 KA Hollolan syyskäräjät 1821 § 244.
- 57 Käteisen vähäisyys on tutkimuskirjallisuudessa usein esitetty toteamus ja omat tutkimuksemme puoltavat tätä. Hemminki 2014: 111–114.
- 58 KA Hollolan syyskäräjät 1812 § 171.
- 59 KA Hollolan syyskäräjät 1822 § 270.
- 60 KA Hollolan talvikäräjät 1820 § 247.
- 61 KA Hollolan talvikäräjät 1820 § 245.
- 62 Juha Erkinpoika Isäntälä käytti toisinaan myös sukunimeä Etolin.
- 63 KA Hollolan talvikäräjät 1834 § 418; KA, Hollolan syyskäräjät 1836 § 119; § 120; KA Hollolan talvikäräjät 1837 § 60; § 61.
- 64 Niemi 1948. Säästöpankeista yleensä ks. Kuusterä 1995.
- 65 Markkanen 1977: 205–206.
- 66 Teerijoki 2003: 397–398.
- 67 Peltonen 2006.
- 68 Perlinge 2005: 123–124, 136–137.
- 69 Pitäjänpankkiirien havainnoinnista käräjäpöytäkirjoilla ks. Kämäräinen 2019.
- 70 Voutilainen, Turunen ja Ojala kumoavat käsitettä rahaolojen monimutkaisuudesta. Voutilainen, Turunen ja Ojala 2020.
- 71 Vuoden 1734 laki, Kauppakaari, 9. luku, 8. §.
- 72 Hemminki 2014.
- 73 Aineistossamme on vain yksi kiista käsityöläisen kanssa. Juttu seppä Mikko Martinin kanssa selvitettiin oikeuden ulkopuolella. KA, Hollolan syyskäräjät 1825 § 428.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Uudenmaan läänin henkikirjat

Hollolan henkikirjat 1809–1831 (U:2–23)

Hämeen lääninhenkikirjat

Hollolan henkikirjat 1832–1836 (H:1–5)

Hollolan tuomiokunnan arkisto

Asikkalan käräjäkunnan varsinaisasian pöytäkirjat 1824–36 (Ca3:89–113)

Hollolan käräjäkunnan varsinaisasian pöytäkirjat 1807–1840 (Ca3:52–122)

Hollolan seurakunnan arkisto

Rippikirjat 1781–1850 (I Aa:5–30)

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1801–1836 (I C:3–4)

Vihittyjen luettelot 1801–1821 (I C:3)

Lastenkirjat 1796–1817 (I Ab:4)

Uudenmaan ja Hämeen lääninhallitus, Lääninkanslian arkisto

Anomusdiaarit 1807 (Ab 61)

Verkkolähteet

Vuoden 1734 laki, verkkojulkaisuna osoitteessa: <<https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/index.html>> (luettu 18.2.2019)

Kirjallisuus

Alanen, Aulis J. 1957: *Suomen maakaupan historia*. Helsinki: Kauppiaitten kustannus.

Aunola, Toini 1967: *Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet 1765–1809*. Helsinki: SHS.

Dermineur, Elise 2015: Trust, Norms of Cooperation, and the Rural Credit Market in Eighteenth-Century France. *Journal of Interdisciplinary History* 45 (4): 485–506.

de Vries, Jan 2008: *The Industrious Revolution. Consumer Behavior and the Household Economy, 1650 to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.

Edgren, Lars 1987: *Lärning, Gesäll, Mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*. Lund: Dialogos.

Fontaine, Laurence 2014: *The Moral Economy. Poverty, Credit, and Trust in Early Modern*

- Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gratzer, Karl 2008: Default and Imprisonment for Debt in Sweden: From the Lost Chances of a Ruined Life to the Lost Capital of a Bankrupt Company. Karl Gratzer & Dieter Stiefel (toim.), *History of Insolvency and Bankruptcy: from an International Perspective*. Huddinge: Södertörns högskola, 15–58.
- Hemminki, Tiina 2014: *Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kivi, Aleksisi 1990 [1870]: *Seitsemän veljestä*. Jyväskylä, Helsinki: Gummerus.
- Kuusi, Sakari 1937: *Hollolan pitäjän historia II. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. II osa*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kuusterä, Antti 1995: *Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994*. Helsinki: Otava.
- Kämäräinen, Heikki 2019: Velkariidat Keuruun kärjäkunnassa 1880-luvun alussa. Suomen historian julkaisematón pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lindgren, Håkan 2002: The Modernization of Swedish Credit Markets 1840–1905: Evidence from Probate Records. *The Journal of Economic History* 62 (3): 810–832.
- Markkanen, Erkki 1977: *Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850–1914*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1988: *Perukirja tutkimuslähteenä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Miettinen, Riikka 2015: *Suicide in Seventeenth-century Sweden: The Crime and Legal Praxis in the Lower Courts*. Omakustanne.
- Muldrew, Gaig 1993: Credit and the Courts: Debt Litigation in a Seventeenth-century Urban Community. *Economic history review* 46 (1): 23–38.
- Muldrew, Graig 1998: *The Economy of Obligation. The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England*. New York: Palgrave.
- Niemi, Jalmari 1948: *Hollolan säästöpankki 1848–1948*. Lahti.
- Nyberg, Klas 2010: The Early Modern Financial System and the Informal Credit Market. Anders Öberg (toim.), *The Swedish Financial Revolution*. New York: Palgrave Macmillan, 14–40.
- Peltonen Matti 2006: *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Perlinge, Anders 2005: *Sockenbankirerna. Kredirelationer och Tidig Bankverksamhet Vänga Socken i Skåne 1840–1900*. Tukholma: Nordiska museets förlag.
- Piilahti, Kari-Matti 2007: *Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*. Helsinki: SKS.
- Teerijoki, Ilkka 2003: Pitäjänmakasiinit maalaisyhteiskunnan turvana. Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, 396–403, Helsinki: SKS.
- Turunen, Riina 2017: *Velka, vararikko ja tuomio: Konkursi ja sen merkitykset 1800-luvun suomalaisissa kaupungeissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Turunen, Riina 2019: Kirjalliset velkasitoumukset 1800-luvun Suomessa. *Ennen ja nyt: historian tietosanomien* 2019 (2). Verkkosivustona osoitteessa <<http://www.ennenjanyt.net/2019/02/kirjalliset-velkasitoumukset-1800-luvun-suomessa/>> (luettu 18.2.2019).
- Uotila, Merja 2014: *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vickers, Daniel 2010: Errors Expected: the Culture of Credit in Rural New England, 1750–1800. *Economic History Review* 63 (4): 1032–1057.
- Voutilainen, Miiikka, Turunen, Riina, Ojala, Jari 2020: Multi-currency Regime and Markets in Early Nineteenth-Century Finland. *Financial History Review*, first view -verkkoversio.
- Ågren, Maria 1992: *Jord och Gäld. Social Skitning och Rättslig Konflikt i Södra Dalarna ca 1620–1850*. Uppsala: Uppsala universitet.